

Stigma

Poznámky k problému zvládní
narušené identity

Erving Goffman

PŘELOŽIL TOMÁŠ PRÁŠEK

SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ
PRAHA 2003

PŘEDMLUVA

Za posledních deset let* se v sociálně psychologické literatuře udělal velký kus práce na téma stigmatu – situace jedince vyloučeného z plného společenského přijetí.¹ Tato práce byla čas od času doplněna užitečnými klinickými studii² a její rámec byl aplikován na stále nové kategorie osob.³

V tomto eseji⁴ bych se chtěl vrátit k některým pracím zabývajícím se stigmatem, zejména těm populárně vědeckým, a podívat se na to, co z nich lze vyvodit pro sociologii. Pokusím se oddělit materiál o stigmatu od vedlejších skutečností, ukázat, jak je možno jej úspěšně popsat v rámci jediného pojmového schématu, a objasnit vztah stigmatu k tématu deviace. To mi umožní formulovat a používat zvláštní soubor pojmů, jež se týkají „sociální informace“, tedy informace, již o sobě jedinec přímo sděluje.

* Práce byla publikována v roce 1963. (Pozn. red.)

¹ Ze sociologů zejména E. Lemert, z psychologů K. Lewin, F. Heider, T. Dembo, R. Barker a B. Wright. Viz zejména B. Wright, *Physical Disability - A Psychological Approach* (New York: Harper & Row, 1960), kde jsem našel mnoho zajímavých citací a užitečných odkazů.

² Například F. Macgregor et al., *Facial Deformities and Plastic Surgery* (Springfield, Illinois: Charles C. Thomas, 1953).

³ Například C. Orbach, M. Bard a A. Sutherland, „Fears and Defensive Adaptations to the Loss of Anal Sphincter Control“, *Psychoanalytical Review*, XLIV (1957), 121-175.

⁴ Dřívější shrnutá verze vyšla v M. Greenblatt, D. Levinson a R. Williams, *The Patient and the Mental Hospital* (New York: Free Press of Glencoe, 1957), s. 507-510. Pozdější verze byla přednesena 13. dubna 1962 v rámci Maclver Lecture v Southern Sociological Society v Louisville, Kentucky. Současná verze byla připravena s pomocí Center for the Study of Law and Society na University of California, Berkeley, v rámci grantu od President's Committee on Juvenile Delinquency.

Milá Přítelkyně osamělých srdcí,

je mi teď šestnáct a nevím, co mám dělat, a byla bych moc ráda, kdybys mi mohla poradit. Když jsem byla malá, nebylo to tak zlé, protože jsem si zvykla, že se mi děti u nás v bloku posmívají, ale teď bych chtěla mít chlapce jako ostatní děvčata a chodit s ním v sobotu večer tancovat. Jenže mě nikdo nikam nepozve, protože jsem se narodila bez nosu – i když tancuju výborně, mám pěknou postavu a táta mi kupuje moc hezké šaty.

Celý den jen sedím sama doma, koukám do zrcadla a brečím. Uprostřed obličeje mám velkou díru, která každého poděsí, dokonce i mě, takže to nemůžu mít nikomu za zlé, že mě nechce nikam pozvat. Moje maminka mě má moc ráda, ale když se na mě podívá, pokaždé se hrozně rozpláče.

Co jsem komu udělala, že mě postihl takový ukrutný osud?! A jestli jsem třeba i provedla něco špatného, tak rozhodně ne dřív, než mi byl jeden rok, a přitom jsem se takhle už narodila. Ptala jsem se táty a on říkal, že neví, ale prý jsem se možná něčeho dopustila na tom jiném světě, než jsem se narodila sem, anebo že jsem takhle trestaná za jeho hříchy. Tomu já nevěřím, protože můj táta je hrozně hodný. Měla bych se zasebevraždit?

Upřímně Tvá
Zoufalá*

* Z *Miss Lonelyhearts*, Nathanael West, s. 14–15. Copyright © 1962 New Directions. Přetištěno se svolením New Directions, Publishers. Citováno v českém překladu Olgy Špilarové: N. West, *Přítelkyně osamělých srdcí*. Volvox Globator, Praha 1995, s. 6–7.

1. STIGMA A SOCIÁLNÍ IDENTITA

Řekové, kteří si očividně potrpěli na vizuální pomůcky, uvedli v život termín *stigma* s úmyslem označovat jím tělesné znaky určené k tomu, aby vyšlo najevo cosi neobvyklého a špatného o morálním statusu označovaného. Tyto znaky se vyřezávaly či vpalovaly do těla a upozorňovaly, že jejich nositel je otrok, zločinec či zrádce – osoba pošpiněná, rituálně nečistá, již je radno se vyhýbat, a to zejména na veřejnosti. Později, v období křesťanství, se termín rozšířil o další dvě metaforické vrstvy: první odkazovala k tělesným znakům svatosti, jež se projevovaly jako rozkvetlé květy na pokožce; druhá, jako lékařská narážka na tuto narážku náboženskou, poukazovala na tělesné znaky fyzické poruchy. Dnes se tento termín běžně užívá ve svém původním doslovném významu, vztahuje se však spíše k hanbě samé než k jejímu tělesnému důkazu. Došlo navíc k posunům ohledně toho, jaké typy hanby budí pozornost. Ti, kdo zkoumali tento problém, se však příliš nesnažili popsat strukturální předpoklady stigmatu, ba dokonce ani předložit definici pojmu samého. Zdá se tedy nutné pokusit se na začátku načrtnout několik velice obecných předpokladů a definic.

Předběžné koncepce

Společnost ustavuje prostředky kategorizace osob a jejich komplementární atributy, jež jsou v souvislosti s příslušnými těchto kategorií vnímány jako běžné a přirozené. Sociální prostředí ustavují různé kategorie osob, s nimiž se v nich lze pravděpodobně setkat. Rutina ve společenském styku v zavedených prostředcích nám umožňuje styk s předvídanými druhými osobami, aniž tomu musíme věnovat zvláštní pozornost či úvahu. Když se před námi objeví cizí osoba, první dojem z ní nám velmi pravděpodobně postačí k tomu,

abychom předvídali její kategorii a atributy, její „sociální identitu“ – bychom použili vhodnější termín než „sociální status“; svou roli tu totiž hrají i osobní atributy jako „čestnost“ a strukturální atributy jako „povolání“.

Opíráme se o tato svá předjímání, transformujeme je do normativních očekávání a do oprávněně předkládaných požadavků.

Obvykle si ani neuvědomíme, že jsme tyto požadavky předložili a čím vlastně jsou, dokud před námi nevyvstane reálná otázka, budou-li naplněny nebo ne. Teprve pak obvykle dojde k tomu, že si uvědomíme, že jsme po celou dobu chovali jisté představy o tom, čím by měla osoba stojící před námi vlastně být. Těmto našim požadavkům bychom tedy měli raději říkat požadavky učiněné následně, „pod dojmem“, a charakter, který této osobě připisujeme, bychom měli vnímat spíše jako přisouzení učiněné při potenciální retrospekci, jako *virtuální sociální identitu*. Kategorie a atributy, jež by se mohly ukázat jako jí skutečně vlastní, nazvěme její *skutečnou sociální identitou*.

Zatímco tato cizí osoba stojí před námi, může se naskytnout důkaz o tom, že je jí vlastní atribut, který ji odlišuje od jiných osob v kategorii těch, jimiž by mohla být, a to atribut poněkud méně žádoucího rázu – v krajním případě z ní pak činí osobu skrzskrz špatnou, nebezpečnou či slabou. Naše mysl ji tak redukuje z osoby celistvé a obyčejné na osobu, jež je poskvrněna a jejíž hodnota klesla. Takovýto atribut je stigmatem, zejména je-li jeho diskreditující dopad velice rozsáhlý; někdy se mu také říká selhání, nedostatek nebo handicap. Je základem zvláštní diskrepance mezi virtuální a skutečnou sociální identitou. Stojí za zmínku, že existují ještě další typy diskrepance mezi virtuální a skutečnou sociální identitou, například když v rámci změny zařazení určitého jedince přesouváme z jedné sociálně očekávané kategorie do jiné, již však očekáváme se stejnou pravděpodobností, a dále když posouváme hodnocení daného jedince směrem nahoru. Dodejme také, že není řeč o všech nežádoucích attributech, nýbrž jen

o těch, jež se neslučují s naším stereotypem ohledně toho, kým by měl daný jedinec dle našeho názoru být.

Termínem stigma tedy budeme označovat silně diskreditující atribut. Měli bychom však mít na paměti, že to je řeč vztahů, nikoli řeč atributů, čeho bude doopravdy třeba. Atribut, který stigmatizuje jeden typ nositele, může docela dobře stvrzovat obvyklost jiného, a jako věc o sobě není nositelem ani pozitivní, ani negativní pověsti. Například některá povolání v Americe svou povahou vedou jejich vykonavatele, kteří nedosáhli předpokládaného vyššího vzdělání, ke skrývání této skutečnosti; u jiných povolání však platí, že oněch několik málo jejich vykonavatelů, kteří dosáhli vyššího vzdělání, bude takovou věc tajit, nechce-li být označeno za ztroskotance a outsidersy. Podobně chlapec ze střední třídy bude sotva pociťovat skrupule při pomyšlení, že jej někdo zahlédne na cestě do veřejné knihovny. Profesionální zločinec však na totéž téma píše:

Vzpomínám si, jak jsem například několikrát šel do veřejné knihovny poblíž místa, kde jsem bydlel, a ještě než jsem vstoupil dovnitř, vždycky jsem se několikrát ohlédl přes rameno, jen abych se přesvědčil, že poblíž nestojí nikdo, kdo mě zná, a nevidí mě vcházet.¹

Člověk toužící bojovat za svou vlast se zase může pokoušet skrývat tělesnou vadu, neboť jinak by byl diskreditován tělesný stav, jaký si připisuje. Později se může témuž muži, tentokrát roztrpčenému a usilujícímu o únik z armády, podařit, že bude přijat do vojenské nemocnice, kde jej bude diskreditovat zjištění, že ve skutečnosti žádnou akutní chorobou netrpí.² Stigma je tedy v podstatě zvláštním druhem vztahu mezi atributem a stereotypem, nicméně

¹ T. Parker a R. Allerton, *The Courage of His Convictions* (London: Hutchinson & Co., 1962), s. 109.

² V této souvislosti viz přehled M. Meltzera, „Countermanipulation through Malingering“, v A. Biderman a H. Zimmer, eds.,

nedoporučuji jej takto nadále označovat, částečně proto, že existují významné atributy, jež jsou téměř všude v naší společnosti diskreditující.

Termín stigma a jeho synonyma skrývají dvojí hledisko: Předpokládá stigmatizovaný, že jeho jinakost je již známa nebo že je jasná na první pohled, anebo předpokládá, že přítomným ani není známa, ani ji nemožou okamžitě zaregistrovat? V prvním případě máme před sebou trudnou situaci *diskreditovaného*, v druhém případě *diskreditovatelného*. Tento rozdíl je důležitý, ačkoli konkrétní stigmatizovaný bude mít pravděpodobně zkušenost s oběma situacemi. Začnu se situací osoby diskreditované a posléze se budu věnovat osobě diskreditovatelné, ne vždy je však budu od sebe oddělovat.

Zmiňme se o třech naprosto rozdílných typech stigmat. Především se jedná o ošklivost tělesné – různá tělesná znetvoření. Další jsou vady charakteru vnímané jako slabá vůle, dominantní či nepřírozené vášně, falešná a nesmlouvavá přesvědčení a nepoctivost, jež jsou dovozovány z dobře známého seznamu, na němž najdeme například duševní poruchy, uvěznění, zhojbné návyky, alkoholismus, homosexualitu, nezaměstnanost, sebevražedné pokusy a radikální politické projevy. Posledním typem jsou kmenová stigmata rasy, národa a náboženství, tedy ta, jež se mohou šířit po rodových liniích a rovnoměrně kontaminovat všechny členy rodiny.³ Ve všech těchto různých příkladech stigmat, včetně těch, jež měli na mysli Řekové, však najdeme tytéž sociologické rysy: jedinec, který by byl mohl být v běžném společenském styku přijat

The Manipulation of Human Behavior (New York: John Wiley & Sons, 1961), s. 277–304.

³ V nedávné minulosti zejména ve Velké Británii fungoval nízký třídní status jako důležité kmenové stigma, přičemž hříchy rodičů, nebo přinejmenším jejich prostředí, se přenášely na dítě, pokud by se pozvedlo příliš vysoko nad svůj původní stav. Řešení otázky třídního stigmatu je pak samozřejmě ústředním tématem anglického románu.

zcela snadno, je nositelem charakteristického rysu, jenž se může vnutit do naší pozornosti a způsobit, že ti z nás, kteří se s ním setkají, se od něj odvrátí a že bude pomínut nárok jiných jeho atributů na nás. Je nositelem stigmatu, nežádoucí odlišnosti od toho, co jsme očekávali. Nás a všechny ty, kdo se nevzdalují v negativním smyslu od konkrétních očekávání, o něž jde, budu nazývat *normálními*.

Postoje, které my normální zaujímáme k osobě se stigmatem, i jednání ve vztahu k ní jsou dobře známy, neboť právě tyto reakce jsou tím, co se snaží zmírňovat a zlepšovat shovívavé sociální jednání. Zcela samozřejmě věříme, že osoba se stigmatem není tak docela člověkem. O tento předpoklad opíráme různé formy diskriminace, jejichž prostřednictvím de facto – jakkoli často nevědomky – snižujeme její životní šance. Vytváříme teorii stigmatu, ideologii vysvětlující méněcennost osoby se stigmatem a objasňující nebezpečí, jež představuje, a někdy jí odůvodňujeme animozitu založenou na jiných odlišnostech, například na těch, jež souvisejí se společenskou třídou.⁴ V běžném hovoru používáme konkrétní „stigmatizující“ výrazy jako mrzák, bastard a imbecil jako metafory a symboly, aniž se obvykle zamýšlíme nad jejich původním významem.⁵ Máme sklon připisovat dané osobě celou řadu nedokonalostí na základě jedné původní⁶ a současně jí připisovat některé žádoucí, avšak nevíтанé atributy, často s nádechem nadpřirozena, jakými jsou třeba „šestý smysl“ nebo „porozumění“:⁷

⁴ D. Riesman, „Some Observations Concerning Marginality“, *Phylon*, 2. čtvrtletí, 1951, 122.

⁵ Případ týkající se pacientů s duševní chorobou prezentuje T. J. Scheff v článku připravovaném k vydání.

⁶ K situaci slepců viz E. Henrich a L. Krieger, eds., *Experiments in Survival* (New York: Association for the Aid of Crippled Children, 1961), s. 152 a 186; a H. Chevigny, *My Eyes Have a Cold Nose* (New Haven, Conn: Yale University Press, 1962), s. 201.

⁷ Slovy jedné slepé ženy: „Požádali mne, abych podpořila nějaký parfém, zřejmě proto, že jako slepá jsem měla vládnout krom-

ně nahodilé kontakty každodenního života mohou přesto tvořit určitou strukturu, která danou osobu nutí držet se jedné biografie, a je tomu tak navzdory mnohočetnosti já, kterou mu umožňuje oddělení role a obecnstva.

Předstírání

Stigmatizující utrpení, o němž nikdo, jeho nositele nevyjímaje, neví (jako kupříkladu osoby s nedagnostikovanou leprou či nerozpoznanými záchvaty padoucnice), stojí samozřejmě stranou sociologova zájmu. Zajímat jej může snad jen jako kontrolní prostředek sloužící k poznání „primárních“⁴⁷ či objektivních implikací stigmatu. Situace, kdy je stigma zcela neviditelné a neví o něm nikdo než jeho nositel, který o něm nikomu neřekne, je opět předmětem pro studii předstírání málo zajímavým. Míru výskytu obou těchto variant lze samozřejmě těžko posoudit.

Podobně málo zájmu by stigma vyvolávalo, kdyby bylo vždy okamžitě patrné jednomu každému člověku, s nímž by jeho nositel přišel do styku. Jistý zájem by vzbuzovala jen otázka, nakolik se může osoba odříznout od kontaktů se společností a přitom být nadále schopna v ní svobodně fungovat, dále otázka taktu a jeho porušení a konečně otázka sebesnižování.

Je však zjevné, že na tyto dvě krajnosti, totiž kdy o stigmatu neví nikdo a kdy o něm vědí všichni, nepřípadá příliš velká paleta případů. Především jsou tu významná stigmata, například ta, jejichž nositeli jsou prostitutky, zloději, homosexuálové, žebráci a narkomani, jež je nutí pečlivě tajit své vady před jednou skupinou osob, tedy policií, a na druhé straně je soustavně odkrývat před jinou skupinou osob, tedy zákazníky, osobami jim podobnými, překupníky a podobně.⁴⁸ Nehledě na to, zač se tuláci

⁴⁷ Ve smyslu poprvé užitým Lemertem, *Social Pathology*, cit. d., s. 75 a dále.

⁴⁸ Viz T. Hirshi, „The Professional Prostitute“, *Berkeley Journal of Sociology*, VII (1962), 36.

vydávají před policií, často musí odhalit svou pravou tvář hospodyním, aby od nich dostali zdarma jídlo, a mohou být dokonce nuceni odhalit svůj stav i před kolemjdoucími, neboť jejich „vystavené jídlo“, jak mu celkem pochopitelně říkají, je jim servírováno na zadních verandách domů.⁴⁹ Za druhé, i v případě takových stigmat, která by díky jejich skrytosti člověk dokázal udržet v tajnosti, bude v důsledku povahy důvěrných vztahů s druhými lidmi, jež jsou v naší společnosti stvrzovány vzájemným svěřováním si neviditelných nedostatků, pociťovat buď potřebu svěřit se se svou situací osobě důvěrně blízké, nebo vinu, pakliže tak neučiní. Téměř vše, co je velmi důvěrné, je totiž alespoň někomu známo, a tedy vrhá stín.

V mnoha případech se také ukazuje, že navzdory zdání, že stigma dané osoby bude vždy zjevné, tomu nemusí tak docela být. Při bližším ohledání totiž shledáme, že mohou nastat situace, kdy si bude dotyčná osoba moci dovolit utajit některé zásadní osobní informace. Ačkoli se například může zdát, že chromý chlapec bude vždycky zcela zjevně působit jako chromý, cizí člověk si může na okamžik pomyslet, že chlapcův problém je dočasný a že jeho příčinou mohla být nehoda.⁵⁰ Podobně slepá žena, již přítel pomáhá nastupovat do temného taxíku, může na okamžik pocítit, že je považována za vidoucí.⁵¹ Slepce sedícího v tmavém baru s tmavými brýlemi na nose může nově příchozí považovat za vidoucího⁵² a v kině sedící člověk po amputaci obou rukou může způsobit šok sexuálně aktivní sousedce, která vykřikne hrůzou poté, co její ruka nahmatá háky, jimiž jsou zakončeny jeho pahýly.⁵³ Podobně černoši

⁴⁹ E. Kane, „The Jargon of the Underworld“, *Dialect Notes*, V (1927), 445.

⁵⁰ F. Davis, „Polio in the Family: A Study in Crisis and Family Process“, doktorská dizertační práce, University of Chicago, 1958, s. 236.

⁵¹ Davis, „Deviance Disavowal“, cit. d., s. 124.

⁵² S. Rigman, *Second Sight* (New York: David McKay, 1959), s. 101.

⁵³ Russell, cit. d., s. 124.

s velmi tmavou kůží, kteří by na veřejnosti nikdy nemohli předstírat, o sobě mohou prostřednictvím dopisu či telefonátu vytvořit obraz, jenž se později stane předmětem jejich diskreditace.

S přihlédnutím k těmto několika možnostem, které lze umístit na škále od krajního bodu naprostého utajení na jedné straně k naprosté informovanosti na straně druhé, by se mohlo zdát, že s problémy osob vynakládajících mimořádné a cílené úsilí předstírat se dříve či později setkává celá řada lidí. Odměna plynoucí z toho, že je člověk považován za normálního, je tak velká, že téměř každý, komu to situace umožní, se někdy záměrně pokusí předstírat. Stigma se navíc může vázat k věcem, jež nelze dost dobře vyvradit cizím osobám. Například bývalý vězeň může zcela odhalit své stigma jen nevhodnou otevřeností k pouhým známostem, když na sebe při hovoru prozradí skutečnosti, jež jsou osobnější, než povaha jejich vztahu ospravedlňuje. Ve sporu mezi otevřeností a přiměřeností často zvítězí to druhé. Konečně platí, že když se stigma vztahuje k takovým částem těla, jež i ti, kdo jsou ve všech ohledech normální, musejí na veřejnosti skrývat, je předstírání nevyhnutelné, ať již se o ně usiluje či nikoli. Žena po amputaci prsu či Nor vykastrovaný v rámci trestu za pohlavní zneužívání jsou nuceni vystupovat ve falešném hávu téměř v každé situaci, neboť musí skrývat svá neobvyklá tajemství kvůli tomu, že druzí lidé musí skrývat svá tajemství obvyklá.

Předstírá-li někdo, ať již v důsledku určitých okolností či záměrně, může dojít k diskreditaci následkem toho, co o něm začne být zjevné dokonce i těm, kdo jej sociálně identifikují pouze na základě skutečností dostupných jakémukoli cizímu člověku v dané sociální situaci. (Tak nastává jedna z variant tzv. „trapné situace“.) Tento typ hrozby visící nad virtuální sociální identitou však v žádném případě není jediný. Kromě skutečnosti, že současné počínání jedince může ohrozit jeho současné aspirace, je základní nepředvídatelnou skutečností spojenou s předstíráním to, že daného jedince odhalí ti, kdo jsou schopni

ho osobně identifikovat a v jejichž biografickém záznamu o něm figurují skryté fakty, neslučitelné s jeho současnými očekáváními. Právě tehdy má mimochodem osobní identifikace velký vliv na sociální identitu.

Zde přirozeně najdeme základnu různých druhů vydírání. Je tu „komplot“, jehož podstatou je momentální konstrukce události, kterou bude možno použít k pozdějšímu vydírání. (Komplot je třeba odlišovat od „provokace“, techniky používané detektivy k tomu, aby přiměli zločince odhalit obvyklé zločinecké praktiky a tím i zločineckou identitu.) Další v řadě je „předběžné vydírání“, kdy vyděrač nutí svou oběť pokračovat v činnosti pod pohrůzkou, že jakoukoli změnu ztrestá odhalením skutečností, které ji učiní neobhajitelnou. W. I. Thomas cituje skutečný případ, kdy policista nutil prostitutku setrvávat v jejím lukrativním oboru soustavnou diskreditací jejích pokusů získat práci jako slušná dívka.⁵⁴ Možná nejvýznamnějším druhem vydírání je „sebezachraňující vydírání“, kdy vyděrač záměrně nebo pod vlivem okolností uniká postižení zaslouženým trestem díky tomu, že by vymáhání trestu vyústilo v diskreditaci „věřitele“.

„Presumpce nevinny do okamžiku prokázání viny“ je mnohem menší ochranou pro svobodnou matku než pro svobodného otce. Její vinu dokazuje už vystupující břicho – takový důkaz je těžko skrýt. Na muži žádné zjevné znaky nejsou a jeho spoluvinu je třeba prokázat. Chce-li však získat takový důkaz v situaci, kdy stát na sebe nebere iniciativu určování otcovství, musí svobodná matka odhalit svou totožnost a svůj sexuální prohrěšek širšímu publiku. Její nechuť tak učinit jejímu mužskému komplicovi značně usnadňuje setrvávání v anonymitě a zdání nevinnosti, pokud o ně stojí.⁵⁵

⁵⁴ *The Unadjusted Girl* (Boston: Little, Brown & Company, 1923), s. 144–145.

⁵⁵ E. Clark, *Unmarried Mothers* (New York: Free Press of Glencoe, 1961), s. 4.

Konečně tu je „úplné“ či klasické vydírání, kdy jsou zdrojem vyděračova zisku hrozby vyjádření takových skutečností o minulosti či přítomnosti dotyčného, jež by mohly zcela zdiskreditovat identitu, již v současnosti deklaruje. Poznamenejme, že všechny případy úplného vydírání zahrnují i sebezachraňující variantu, neboť úspěšný vyděrač se kromě toho, že docílí zisku z vydírání, navíc i vyhýbá trestu spojenému s vydíráním.

Ze sociologického hlediska samo vydírání příliš významné není.⁵⁶ Podstatnější je zabývat se vztahy, jaké může mít daná osoba k těm, kdo by ji mohli – pokud by chtěli – vydírat. Právě zde se ukazuje, že předstírající žije dvojím životem a že informační propojenost biografie umožňuje různé způsoby dvojího života.

Nachází-li se diskreditující skutečnost o dané osobě v minulosti, nebudou ji tolik trápit původní zdroje důkazů a informací, jako spíše jedinci, kteří mohou předat dále to, co se již dozvěděli. Je-li diskreditující skutečnost součástí současného života, musí se mít na pozoru před něčím více než jen před předávanou informací; musí se mít na pozoru a nenechat se přichytit přímo při činu, jak patrně z vyprávění prostitutky:

Odhalení nemuselo vždycky znamenat totéž co zatčení, ale bolet to mohlo stejně. „Vždycky se rychle rozhlednu po místnosti, když jsem na večírku,“ řekla. „Člověk nikdy neví... Jednou jsem zčistajasna narazila na své dva bratrance. Byly s nimi dvě štětky a oni mi ani nepokývli. Došlo mi to – doufala jsem, že měli plnou

⁵⁶ Vzhledem k tomu, kolik kostlivců mají lidé po skříních, je s podivem, že vydírání není mnohem rozšířenějším jevem. Právní sankce je jistě velmi vysoká, což v mnoha případech značně snižuje atraktivitu této praxe, stále však zbývá vysvětlit, proč je právní sankce tak vysoká. Možná tomu je tak, že vzácnost tohoto činu a silná sankce proti němu jsou obě výrazem nechuti, jakou chováme k činnosti, jež konfrontuje osoby proti jejich vůli se značně diskreditujícími skutečnostmi o nich a používá pak tyto znalosti proti jejich zájmům.

hlavu sami sebe na to, aby se zabývali mnou. Vždycky jsem si říkala, co bych dělala, kdybych natrefila na svého otce, protože ten byl ve společnosti každou chvíli.“⁵⁷

Je-li v něčí minulosti či přítomnosti něco diskreditovatelného, vratkost jeho pozice se jeví přímo úměrná množství osob, které znají jeho tajemství. Čím více bude těch, kdo budou znát jeho temné stránky, tím ošidnější bude jeho situace. Proto může být pro bankovního pokladníka bezpečnější flirtovat s kamarádkou své manželky, než jít sázet na dostihy.

Ať je obeznámených osob mnoho či málo, máme před sebou jednoduchý dvojí život a v něm ty, kdo si myslí, že znají celého člověka, a ty, u nichž tomu tak „doopravdy je“. Tuto alternativu je třeba odlišit od situace osoby, která žije dvojitým dvojím životem a pohybuje se ve dvou kruzích, aniž tyto kruhy, z nichž každý má svou vlastní a odlišnou biografii dané osoby, vědí navzájem o své existenci. Muž, který udržuje poměr, o němž ví jen několik málo osob a stejně málo se jich s pokoutním párem stýká, vede jediný dvojí život. Pokud by se však takový pár začal přátelit s lidmi, kteří by neměli tušení o tom, že se nejedná o opravdový pár, začal by se rodit dvojitý dvojí život. V prvním případě spočívá nebezpečí v možnosti vydírání či zlovolného odhalení. V druhém případě je nebezpečí asi ještě větší a spočívá v možnosti bezděčného odhalení, neboť nikdo z těch, kdo takový pár znají, se nebude snažit zachovávat jeho tajemství v důsledku neznalosti faktu, že se vůbec o nějaké tajemství jedná.

Zatím jsme se zabývali situací, kdy život, jaký daná osoba v současnosti vede, ohrožuje cosi, co někdo ví o její minulosti nebo o temných stránkách její přítomnosti. Pokročíme nyní k dalšímu hledisku, ze kterého lze uvažovat o dvojím životě.

Člověk, který opustí komunitu, v níž strávil několik let, za sebou zanechává osobní identifikaci, jejíž součástí bývá i všestranná biografie, včetně domněnek typu „jak to s ním asi dopadne“. I v jeho nové, současné komunitě se

⁵⁷ Stearn, *Sisters of the Night*, cit. d., s. 96–97.

vytvoří v mysli druhých jeho biografie, eventuálně i celkový portrét zahrnující verzi toho, kým býval dříve a z jakého prostředí vzešel. Mezi těmito dvěma soubory vědomostí o něm samozřejmě může vzniknout diskrepance. Může vzniknout jakási dvoji biografie, přičemž jak ti, kdo jej znali tehdy, tak i ti, kdo jej znají nyní, si mohou shodně myslet, že znají celého člověka.

Tuto diskontinuitu biografie často překlene jednak to, že osoba lidem náležejícím k její současnosti poskytne přesné a přiměřené informace o své minulosti, a jednak to, že si lidé patřící k její minulosti ve své mysli zaktualizují své biografie o ní díky zprávám a drbům, jež k nim proniknou. Toto překlenutí je snadnější, když to, čím se daná osoba stala, nediskredituje to, čím byla, a když to, čím byla, příliš nediskredituje to, čím se stala, což je samozřejmě obvyklý případ. Krátce řečeno v její biografii budou nesouvislá místa, nebudou ji však diskreditovat.

Ačkoli panuje dostatečné povědomí o tom, jak se na přítomnosti té které osoby podepisuje problematická minulost, málo se uvažuje o dopadu její problematické současnosti na tvůrce jejích dřívějších biografii. Není dostatečně doceňován význam, jaký má pro osobu snaha uchovat hezkou vzpomínku na sebe v myslích osob, s nimiž již nežije, ačkoli tato skutečnost je v souladu s tím, co se nazývá teorie referenčních skupin. Klasickým případem je prostitutka, která se sice přizpůsobila svému městskému prostředí a kontaktům, ke kterým v něm obvykle dochází, ale hrozí se představy, že by „narazila“ na člověka ze svého rodného města, který přirozeně bude schopen rozpoznat její současné sociální atributy a donést tuto zprávu domů.⁵⁸ To pak je její skříň stejně velká jako její rajón a ona sama je kostlivcem v ní ukrytým. Toto sentimentální zabývání se lidmi, s nimiž už ve skutečnosti nemáme co do činění, je

⁵⁸ Viz např. *Street-Walker* (New York: Dell, 1961), s. 194–196. Navzdory hojnosti literárního a dokonce životopisného materiálu o prostitutkách je k dispozici jen velmi málo materiálu o jakémkoli

jedním z trestů provázejících výkon nemorálních povolání, což ilustruje Parkova poznámka, že jsou to povaleči, ne bankéři, kdo nechce mít fotku v novinách, kterážto skromnost pramení ze strachu, že je pozná někdo od nich.

V literatuře najdeme zmínky o přirozeném cyklu předstírání.⁵⁹ Tento cyklus může započít mimovolným předstíráním, jehož původce si nikdy neuvědomí, že k němu dochází, odtamtud pokročit k nezamýšlenému předstírání, o kterém se překvapený původce dozví v jeho průběhu, odtamtud dále k předstírání „z legrace“, předstírání v době jiných než rutinních součástí koloběhu společenského života, jako například na dovolené nebo na cestách, předstírání během běžných každodenních situací, třeba v práci či v obchodech, a nakonec ke „zmizení“ – úplnému předstírání ve všech oblastech života, kdy tajemství zná už jen sám jeho nositel. Při pokusech o relativně úplné předstírání někdy určitý jedinec zcela vědomě zaranžuje svůj vlastní *rite de passage* (přechodový rituál): odejde do jiného města, ukryje se na několik dnů v pokoji s předem připraveným a doneseným šatstvem a toaletními potřebami, a pak se jako motýl objeví a zkouší, jak mu sedí jeho nová křídla.⁶⁰ V kterékoli z těchto fází samozřejmě může dojít k přerušení cyklu a návratu mezi ostatní ovečky.

druhu pasáků. (Viz ale např. C. MacInnes, *Mr. Love and Justice* [London: The New English Library, 1962]; a J. Murtagh a S. Harris, *Cast the First Stone* [New York: Pocket Books, 1958], kap. 8 a 9). To je velká škoda, neboť dost možná neexistuje žádné jiné mužské povolání, za které by se jeho vykonavatelé tolik styděli. Pasákův denní koloběh musí přímo překypovat dosud nezaznamenanými fíntami spojenými s předstíráním. Navíc je nesmírně obtížné říci pasákovi taktně do tváře, co si člověk myslí o jeho povolání. Zde se tedy naskytá vhodná příležitost pro sběr materiálu o situaci jak diskreditovaných, tak diskreditovatelných.

⁵⁹ Viz H. Cayton a S. Drake, *Black Metropolis* (London: Jonathan Cape, 1946), „A Rose by Any Other Name“, s. 159–171. S díky zde čerpám z nepublikovaného eseje Garyho Marxe.

⁶⁰ Situace černocho předstírajícího, že je běloch, viz R. Lee, *I Passed for White* (New York: David McKay, 1955), s. 89–92; bělocha

Nemůžeme-li teď hovořit o tomto cyklu s jistotou a musíme-li konstatovat, že některé diskreditovatelné atributy znemožňují jeho poslední fáze, můžeme alespoň hledat různé stabilní body v tom, kam a jak předstírání proniká. Rozhodně je patrné, že rozsah předstírání se různí a sahá od momentálního a nezamýšleného předstírání až ke klasickému typu záměrného naprostého předstírání.

Dříve jsme zmínili dvě fáze v procesu učení, jimiž stigmatizovaný prochází: osvojení si normálního hlediska a poznání, že je vzhledem k němu diskvalifikován. Další fáze jej podle všeho učí vypořádat se se způsobem, jakým druzí nakládají s lidmi, k nimž – jak může vyjít najevo – patří i on. Já se nyní budu zabývat ještě pozdější fází, již je osvojování si schopnosti předstírat.

Je-li odlišnost dané osoby relativně skrytá, musí pochopit, že ve skutečnosti si může své tajemství ochránit. Hledisko pozorovatelů je třeba vzít pečlivě na vědomí, nezacházet v něm však příliš horlivě dále než oni. Ačkoli může mít tato osoba na počátku pocit, že vše, co je známo jí, je známo i druhým, často se dopracuje k realistickému zjištění, že tomu tak docela není. Říká se například, že kuřáci marihuany postupně zjistí, že když mají „rauš“, jsou schopni fungovat v bezprostřední blízkosti osob, které je dobře znají, aniž jsou odhaleni – takové zjištění podle všeho vede k proměně příležitostných konzumentů v pravidelné.⁶¹ Známý jsou i případy dívek, které bezprostředně po ztrátě panenství zkoumají před zrcadlem viditelné stopy po svém stigmatu, a jen pomalu se jim daří uvěřit, že ve skutečnosti vypadají úplně stejně jako dříve.⁶² Paralelou této situace je zde citovaný příklad muže, rekapitulujícího svou první zjevnou homosexuální zkušenost:

předstírajícího černocho viz J. Griffin, *Black Like Me* (Boston: Houghton Mifflin, 1960), s. 6–13.

⁶¹ H. Becker, "Marihuana Use and Social Control", *Social Problems*, III (1955), 40.

⁶² H. M. Hughes, ed., *The Fantastic Lodge* (Boston: Houghton Mifflin, 1961), s. 40.

„Měl jsi z toho [z první homosexuální zkušenosti] později špatný pocit?“ zeptal jsem se.

„Ale kdepak, jen jsem se obával, že na to někdo přijde. Měl jsem strach, že matka a otec to na mně poznají už od pohledu. Ale oni se chovali úplně normálně a já jsem znovu pocítil důvěru a bezpečí.“⁶³

Lze říci, že osobu s tajenou odlišností její sociální identita přivede během pravidelných denních a týdenních aktivit do tří typů míst. Prvním z nich jsou zakázaná či nepatřičná místa, kam je lidem, k nimž, jak se může ukázat, i ona patří, odepřen přístup a kde být odhalen znamená být vykázán – což je situace pro všechny zúčastněné často natolik nepříjemná, že jí lze někdy mlčenlivou spoluprací předejít: vetřelec nabídne chabou výmluvu, kterou ten, kdo je přítomen oprávněně, přijme, ačkoli jsou si obě strany vědomy toho, že druhá strana ví o tom, že to vetřelectví. Na některých civilizovaných místech se s lidmi daného typu, je-li o nich tato skutečnost známa, s opatrností někdy až přehnanou zachází tak, jako by nic nestálo v cestě jejich běžnému přijímání, když ve skutečnosti tomu tak do jisté míry není. Konečně existují místa „v pozadí“, kde lidé tohoto typu stojí s odkrytým hledím a nepocítují potřebu své stigma skrývat, ani se nemusejí příliš zabývat snahou spolupracovat na jeho přehlížení. V některých případech je příčinou této svobody výběr společnosti osob se stejným či podobným stigmatem. Karnevaly prý například umožní tělesným postiženým zaměstnancům být ve světě, v němž jejich stigma hraje poměrně bezvýznamnou roli.⁶⁴ Jindy může takové místo v pozadí vzniknout neúmyslně následkem toho, že jsou lidé administrativně sehnáni dohromady proti své vůli na základě společného stigmatu. Ať již se dotyčný dostane na takové místo v pozadí o své

⁶³ Stearn, *The Sixth Man*, cit. d., s. 150.

⁶⁴ H. Viscardi, Jr., *A Laughter in the Lonely Night* (New York: Paul S. Eriksson, Inc., 1961), s. 309.

vůli či nedobrovolně, zažije tam pravděpodobně zvláště pozoruhodnou atmosféru. Bude se tu cítit ve své kůži mezi svými bližními a zjistí také, že známí, o nichž nepředpokládal, že patří k téže kategorii jako on, takoví ve skutečnosti jsou. Jak ale dokládá následující citace, bude také čelit riziku diskreditace v případě, že na takové místo vstoupí normální osoba, kterou zná odjinud:

Soud poslal sedmnáctiletého chlapce mexicko-amerického původu do nemocnice [pro mentálně postižené] s verdiktem, že není duševně v pořádku. Chlapec, který se této definici vehementně bránil, tvrdil, že mu nic nechybí, a dožadoval se přemístění do „úctyhodnějšího“ ústavu pro mladistvé provinilce. Jednou v neděli, několik dnů po jeho příchodu do nemocnice, jej ráno spolu s několika dalšími pacienty vedli do kostela. Nešťastnou náhodou se jim do cesty připeletla jeho kamarádka, která šla toho rána do téže nemocnice na návštěvu se svou přítelkyní, jejíž malý bratr tu byl také hospitalizován. Chlapec ji spatřil dříve, než ona si stačila všimnout jeho, a nechtěl, aby si ho vůbec všimla. Otočil se na podpatku a vyrazil pryč, seč mu síly stačily, dokud ho nedostihli zřízenci, kteří se domnívali, že mu přeskočilo. Když po něm chtěli vysvětlení, řekl, že jeho kamarádka nevěděla, že je zavřený v tomhle „blázinci“, a že by nepřežil to ponížení, kdyby ho tam měla vidět jako pacienta.⁶⁵

Hrozbou téhož typu je pro prostitutku její rajón:

Tento aspekt sociální situace jsem zakusila při své návštěvě vozových cest v Hyde Parku [říká žena zabývající se sociálním výzkumem]. Opuštěnost stezek a zjevně účelové vystupování každé ženy, jež jimi procházela, nejenže byly s to sdělit veřejnosti vše o účelu mé přítomnosti, ale také mě přinutily uvědomit si, že tento prostor byl vyhrazen prostitutkám – to místo jim bylo rezervováno a jeho vliv by se podepsal na každém, kdo by do něj vstoupil – ...⁶⁶

⁶⁵ Edgerton a Sabagh, cit. d., s. 267.

⁶⁶ Rolph, *Women of the Streets*, cit. d., s. 56–57.

Takové rozdělení světa jedince na zakázaná, civilizovaná a v pozadí stojící místa stanoví momentální cenu za prozrazení či skrývání a určuje význam toho, ví-li se o něm či nikoliv, nehledě na to, jaké informační strategie jedinec vidí.

Tak jako svět dané osoby prostorově rozděluje její sociální identita, rozděluje jej i její osobní identita. Někde ji znají osobně: buď ji pravděpodobně bude osobně znát někdo z přítomných, nebo někdo, kdo má dotyčné místo na starosti (hosteska, vrchní číšník, barman apod.), což v obou případech zaručuje, že její přítomnost bude možno později doložit. Dále jsou místa, kde může s určitou důvěrou očekávat, že „nenarazí“ na nikoho, kdo ji zná osobně, a kde (s výjimkou zvláštní situace osob slavných a neslavně proslulých, o nichž mnoho lidí ví, aniž je zná osobně) může očekávat, že zůstane v anonymitě a nevzbudí ničí zájem. Bude-li její přítomnost v místě, kde ji náhodou osobně znají, její osobní identitu narušovat či nikoli, se bude samozřejmě měnit dle okolností, zejména dle toho, „s kým“ tam je.

S přihlédnutím k rozdělení prostorového světa osoby na různé oblasti podle toho, jaké možné kontroly sociální a osobní identity jsou v nich zakotveny, můžeme se nyní blíže podívat na některé problémy a důsledky předstírání. Tyto úvahy se budou částečně překrývat s lidovou moudrostí – varovné příběhy o nepředvídaných důsledcích předstírání jsou součástí mravouky, s jejíž pomocí udržujeme lidi tam, kde je chceme mít.

Předstírající je někdy postaven před nepředvídanou nutností prozradit o sobě diskreditující informace, jako když se například manželka pacienta s duševní chorobou pokouší vyzvednout jeho pojistku pro případ nezaměstnanosti nebo když chce homosexuál žijící s partnerem pojistit dům a zjistí, že se musí pokusit vysvětlit svůj zvláštní výběr oprávněné osoby.⁶⁷ Je také sužován „propadáním se hloub“ [„in-deeper-ism“], totiž tím, že je nucen stále rozvíjet svou

⁶⁷ Zdrojem je konverzace s Evelyn Hooker.

lež, aby se vyhnul prozrazení.⁶⁸ Už jen jeho přizpůsobovací techniky mohou někdy ostatní lidi citově zranit a dát vzniknout různým nedorozuměním.⁶⁹ Následkem jeho snahy skrýt danou neschopnost se mohou projevit jiné nebo může vzniknout dojem, že jimi trpí: nedbalost, když téměř slepý člověk, předstírající, že vidí, zakopne o stoličku nebo si polije košili; nepozornost, tvrdohlavost, nemotornost či domnělý chlad nahluchlého, který neodpoví na poznámku jiného člověka, nic netušícího o jeho vadě; náhlá zasněnost, s níž si může učitel splést epileptický záchvat studenta;⁷⁰ anebo opilství, to když muž s mozkovou obrnou pochopí, že si druzí neustále špatně vykládají jeho držení těla.⁷¹ Předstírající zůstává rovněž otevřen poznání, co si druzí „opravdu“ myslí o lidech jeho kategorie, a to jak tehdy, když nevědí, že mají tu čest s někým jeho typu, tak i tehdy, kdy si to po počáteční ignoranci uvědomí a prudce změni téma hovoru. Pokaždé, když svědomitě informuje nadřízeného či učitele o svém stigmatu, nikoho dalšího však již ne, neví, kam se informace o něm donese. Bylo již řečeno, že se může stát obětí vydírání ze strany různých osob, jimž je známo jeho tajemství a jež nemají dostatečný důvod o něm pomlčet.

Předstírajícího také může postihnout příznačná a nejpodstatnější zkušenost, jíž je odhalení při interakci tváří v tvář, za přítomnosti jiných osob či za okolností neosobní povahy, kdy jej prozradí právě ta slabost, kterou se snaží skrývat. Uvedme příklad člověka trpícího koktavostí:

⁶⁸ K tématu skrývání faktu, že manžel/manželka se léčí v psychiatrické léčebně, viz Yarrow, Clausen a Robbins, *cit. d.*, s. 42.

⁶⁹ K tématu bezděčné netaktnosti a snobismu hluchých viz R. G. Barker et al., *Adjustment to Physical Handicap and Illness* (New York: bulletin Social Science Research Council č. 55, přepracováno, 1953), s. 193–194.

⁷⁰ S. Livingston, *Living With Epileptic Seizures* (Springfield: Charles C. Thomas, 1963), s. 32.

⁷¹ Henrich a Kriegel, *cit. d.*, s. 101; viz také s. 157.

My koktaví mluvíme, jen když není zbytí. Skrýváme svou vadu často tak úspěšně, že jsou naši blízcí překvapeni, když nám v nestřeženém okamžiku najednou na jazyku škobrtne slovo a my brebtáme a bečíme a šklebíme se a kuckáme, dokud křeč neodezní a my neotevřeme oči a nepodíváme se na tu spoušť, kterou jsme způsobili.⁷²

Ještě krajnějším příkladem je situace epileptika, stíhaného záchvatu. Tomu se může přihodit, že poté, co nabude vědomí, zjistí, že leží uprostřed ulice, močí pod sebe, sténá a oťrásají jím křeče – tak zjevnou diskreditaci přičetnosti může jen o něco málo ulehčit skutečnost, že jistou část celé epizody strávil v bezvědomí.⁷³ Ostatně se zdá, že „tajné učení“ každého seskupení stigmatizovaných disponuje zásobárnou varovných historek popisujících trapná odhalení a že většina členů má po ruce příklady z vlastní zkušenosti.

Předstírající může být konečně i přinucen odkrýt karty před zraky těch, kdo se v mezidobí dozvěděli o jeho tajemství a nyní se chystají konfrontovat jej s jeho předstíráním. Takovou možnost lze dokonce i formálně institucionalizovat, jako v případech soudních slyšení posuzujících otázku duševního zdraví anebo jako v následujícím případě:

Podle Doreen, dívky z Mayfair, jsou soudní předvolání „prakticky tou nejhorší částí [prostitute]. Vejdete těmi dveřmi a všichni na vás čekají a prohlížejí si vás. Jdu s hlavou sklopenou a nikdy se nerozhlížím. Pak řeknou ta děsná slova: ‚Jako obyčejná prostitutka...‘ a vám je hrozně, protože celou tu dobu nevíte, kdo všechno vás pozoruje ze zadních lavic. Řeknete ‚vinna‘ a vypadnete odtamtud, jakmile jen to jde.“⁷⁴

⁷² C. van Riper, *Do You Stutter?* (New York: Harper & Row, 1939), s. 601, v von Henting, *cit. d.*, s. 100.

⁷³ Livingston, *cit. d.*, s. 30 a dále.

⁷⁴ Rolph, *Women of the Streets*, *cit. d.*, s. 24. Obecné poznámky viz H. Garfinkel, „Conditions of Successful Degradation Ceremonies“, *American Journal of Sociology*, LXI (1956), 420–424.

Prítomnosť spolutrpiteľů (či osob zasväcených) uvádí na scénu zvláštný soubor nepredvídaných problémů týkajících se předstírání. Právě techniky užívané ke skrývání stigmat totiž mohou jejich uživatele prozradit někomu, kdo se v takových praktikách vyzná. Předpokládá se totiž, že taková osoba druhou (nebo jí blízké) neošálí:

„Proč nezkusíte chiropraktika?“ zeptala se mě [náhodně známá osoba] s pusou plnou hovězího, aniž dala sebemenším způsobem najevo, že se mi právě chystá vzít půdu pod nohama. „Doktor Fletcher mi řekl, že léčí jednoho svého pacienta z hluchoty.“

Srdce mi v panice poskočilo v hrudi. Co měla na mysli?

„Můj táta je hluchý,“ prozradila. „Poznám hluchého na sto honů. Ten váš tichý hlas. A ten trik s nedokončenými větami, jako do ztracena. Táta to dělá pořád.“⁷⁵

Tyto nepředvídané problémy napomáhají vysvětlit dříve zmíněnou ambivalenci, kterou může jedinec pociťovat při konfrontaci s jinými lidmi své kategorie. Wright o tom říká následující:

... člověk snažící se skrýt svou vadu si dokáže povšimnout charakteristického chování prozrazujícího vadu u jiného. Takové chování, které inzeruje vadu, mu bude asi připadat i protivné, neboť ve snaze skrýt svou vlastní vadu očekává i od druhých, že budou skrývat ty své. Nedoslýchavého člověka tajícího svůj nedostatek proto rozzlobí pohled na starou ženu, která si přikládá dlaň k uchu. Stavění vady na odív pro něj představuje hrozbu, neboť to v něm probouzí pocit viny za opovrhování svým vlastním skupinovým příslušenstvím a současně to i zvyšuje možnost jeho vlastního odhalení. Než by dopustil, aby druhá osoba narušila jeho přetvářku tím, že se mu začne svěřovat se svou vlastní, raději se o jejím tajemství jen po očku přesvědčí a v rámci gentlemanské dohody oba zůstanou u hraných rolí.⁷⁶

⁷⁵ F. Warfield, *Cotton in My Ears* (New York: The Viking Press, 1948), s. 44, v Wright, *cit. d.*, s. 215.

⁷⁶ Wright, *cit. d.*, s. 41.

Kontrola informací o identitě má zvláštní vliv na mezilidské vztahy. Ty mohou vyžadovat společné trávení času, a čím více času spolu dva lidé tráví, tím vyšší je pravděpodobnost, že se jeden o druhém dozví něco diskreditujícího. Navíc, jak již bylo řečeno, každý vztah od svých účastníků vyžaduje vzájemnou výměnu určitého množství důvěrných osobních informací na důkaz důvěry a vzájemné oddanosti. Blízké vztahy, jež měla daná osoba předtím, než začala mít co skrývat, se tím stanou obětí kompromisů, neboť v nich automaticky dojde k úbytku sdílených informací. Nově navázané či „poststigmatické“ vztahy s velkou pravděpodobností zavedou diskreditovatelného daleko za hranici, na níž ještě cítí, že je od něj čestné zamlčovat fakty. Někdy mohou dokonce i velmi prchavé vztahy představovat nebezpečí, neboť i nezávazné povídání navzájem si cizích osob se může dotknout utajované vady, jako když je manželka impotentního muže nucena odpovídat na dotazy po počtu svých dětí, a když sdělí, že žádné nemá, je postavena před otázku proč.⁷⁷

Fenomén předstírání vždy vzbuzoval otázky ohledně psychického stavu předstírajícího. Předně se vždy předpokládá, že život, hrozící v kterémkoli okamžiku zhroucením, je pln úzkosti, a ten, kdo jej žije, za něj platí velice vysokou psychologickou cenu. Manželka pacienta ústavu pro duševně choré o tom říká:

... a představte si, že poté, co George pustí, půjde všechno dobře a najednou to na něj někdo vytáhne. To by byl konec. Tohle mě naplňuje hrůzou, naprostou hrůzou.⁷⁸

Domnívám se, že podrobná studie předstírajících by prokázala, že tato úzkost není vždy pravidlem a že v tomto případě mohou být naše lidové představy o lidské povaze značně zavádějící.

⁷⁷ „Vera Vaughan“, v Toynbee, *cit. d.*, s. 126.

⁷⁸ Yarrow, Clausen a Robbins, *cit. d.*, s. 34.

Za druhé se často předpokládá, a jsou pro to důkazy, že se předstírající cítí rozpolcen mezi dvoji příslušnost. Bude pociťovat jisté odcizení od své „nové“ skupiny, neboť se jen sotva bude schopen zcela ztotožnit s postojem jejích členů k lidem jeho kategorie.⁷⁹ A měl by podle všeho trpět i pocity nelobajlnosti a sebestohrdání za neschopnost ohradit se proti „urážlivým“ poznámkám ze strany příslušníků kategorie, do níž svým předstíráním směřuje, proti kategorii, již naopak opouští – zejména když on sám bude považovat za nebezpečné takového pomlouvání se neúčastnit. Poslyšme příklad uváděný takovou osobou:

Když se dělaly vtipy o „teplouších“, musel jsem se smát s ostatními, a když se mluvilo o ženách, musel jsem si vymýšlet své vlastní úspěchy. V takových chvílích jsem se nenáviděl, ale připadalo mi, že se zkrátka nedá dělat nic jiného. Můj život se proměnil v jednu velkou lež.⁸⁰

Tón, jakým [přátelé] někdy mluvili o starých pannách, mě šokoval, neboť jsem měla pocit, jako bych podváděla tím, že jsem ve skutečnosti žila ve stavu, na který se provdané ženy a ženatí muži dívali úkosem, přičemž jsem se ale těšila zdánlivému statusu vdané ženy. Také jsem si někdy v duchu připadala nepoctivá před svými neprovdanými přítelkyněmi, které o těchto věcech nemluvily, ale hleděly na mě se zvědavostí a závistí kvůli zkušenosti, která mně samé ve skutečnosti žádnou radost nečinila.⁸¹

Za třetí se zřejmě správně předpokládá, že předstírající si bude muset uvědomovat ty aspekty sociální situace, s nimiž jiní lidé nemusejí počítat a jež nevyžadují jejich pozornost. To, co je pro normální lidi bezmyšlenkovitou rutinní činností, může pro osobu diskreditovatelnou představovat problémy, jež bude muset zvládnout.⁸² Takové

⁷⁹ Riesman, *cit. d.*, s. 114.

⁸⁰ Wildeblood, *cit. d.*, s. 32.

⁸¹ „Vera Vaughan“, v Toynbee, *cit. d.*, s. 122.

⁸² Zde jsem opět zavázán Haroldu Garfinkelovi.

problémy nelze vždy zvládat pomocí minulých zkušeností, neboť se stále objevují nové nepředvídané problémy, následkem čehož se dříve používané utajovací prostředky stávají nedostačujícími. Pro osobu s utajovanou vadou je tedy sociální situace důležitým prostředkem zkoumání možností, což ji v podstatě odcizuje od jednoduššího světa, v němž přebývají ti kolem ní. Tam, kde jsou oni pevní v kramflecích, musí ona hrát. Mladý muž trpící téměř úplnou slepotou uvádí příklad:

Jak špatně jsem na tom s očima, se mi podařilo před Mary utajit díky dvěma tuctům limonád a třem filmům. Použil jsem všechny triky, které jsem se kdy naučil. Každé ráno jsem věnoval zvláštní pozornost barvě jejích šatů, a pak jsem nastražil oči a uši a šestý smysl směrem ke každému, kdo se jí podobal. Nevystavoval jsem se žádnému riziku. Pokud jsem neměl jistotu, srdečně jsem pozdravil, ať už ta žena byl kdokoli. Musely si myslet, že jsem cvok, ale mně to bylo jedno. Vždycky jsem ji držel za ruku, když jsme šli večer do kina a z kina, a ona mě vedla, aniž si to uvědomovala, takže jsem nemusel mít strach z obrubníků a schodů.⁸³

Chlapec se strikturou, který se nedokáže vymočit v přítomnosti jiných osob a který se to snaží utajit, je nucen intrikovat a plánovat a být obezřelý v situacích, kdy se druzí prostě jen chovají jako chlapi:

Když jsem v deseti letech odešel do internátní školy, nastaly nové potíže a já musel hledat nové způsoby, jak jim čelit. Obecně vzato jsem nikdy nemohl jít močit, když se mi chtělo, ale jen když to šlo. Považoval jsem za nutné tajit svou vadu před ostatními chlapeci, protože to nejhorší, co může potkat kluka na střední škole, je být jakýmkoli způsobem „jiný“. Takže jsem s nimi chodil na školní toalety, ačkoli tam mě nečekalo nic jiného než rostoucí závist při pohledu na svobodu, s níž se spolužáci chovali přirozeně či se dokonce navzájem předháněli v tom, jak vysoko se

⁸³ Griddle, *cit. d.*, s. 79.

který z nich trefí. (Rád bych se k nim přidal, ale když mě někdo vyzval, vždycky jsem „zrovna skončil“.) Používal jsem různé triky. Jedním z nich bylo omluvit se na toaletu během vyučování, kdy tam bylo prázdko. Jinou možností bylo zůstat v noci vzhůru a použít nočník pod postelí, když už ostatní obyvatelé internátu spali nebo alespoň když byla tma a nikdo mě nemohl vidět.⁸⁴

Podobně se musejí mít stále na pozoru lidé, kteří koktají:

Máme v rukávu spoustu důmyslných triků, jak skrývat či zmenšovat svá postižení. Varujeme se „Jonášových“ zvuků a slov, jimž se tak říká proto, že přinášejí smůlu a my závidíme velrybě, jak snadno se jich zbavila. Vyhýbáme se „Jonášovým“ slovům, jak jen můžeme, na jejich místo dáváme slova, jež nám nenahánějí strach, nebo spěšně přehazujeme myšlenky, až nakonec plynutí naší mluvy začne připomínat talíř špaget.⁸⁵

Totéž zažívá manželka pacienta psychiatrické léčebny:

Skrývání může začít být velmi nepohodlné. Aby zabránila tomu, že sousedí zjistí, v jaké nemocnici leží její manžel [poté co jim řekla, že manžel je v nemocnici kvůli podezření na rakovinu], musí paní G. běžet do svého bytu, aby vyzvedla poštu předtím, než to pro ni udělají sousedí, jak to dělali dříve. Musela zanechat přesnídávek v bufetu, kam dříve chodívala se sousedkami, aby se vyhnula jejich otázkám. Než dovolí návštěvě vstoupit do bytu, musí posbírat veškeré věci, z nichž by bylo možné určit nemocnici, a tak dále.⁸⁶

Něco podobného prožívá homosexuál:

Vypětí spojené s klamáním rodiny a přátel bylo často nesnesitelné. Musel jsem dávat pozor na každé slovo, jež jsem vyslovil, na každé své gesto, abych se neprozradil.⁸⁷

⁸⁴ „N. O. Goe“, v Toynbee, *cit. d.*, s. 150.

⁸⁵ Riper, *cit. d.*, s. 601, ve von Hentig, *cit. d.*, s. 100.

⁸⁶ Yarrow, Clausen a Robbins, *cit. d.*, s. 42.

⁸⁷ Wildeblood, *cit. d.*, s. 32.

Obdobně zkoumají terén pacienti s kolostomií:

Nikdy nechodím do místních kin. Jdu-li do kina, vybírám si velké promítací sály, jako je Radio City, kde mám větší možnost sednout si, kam chci, a můžu si vybrat sedadlo na kraji řady, odkud mohu rychle odběhnout na záchod, když mám plyny.⁸⁸

Když jedu autobusem, vždycky si vyberu místo k sezení, pro všechny případy. Sedávám až na konci nebo poblíž východu.⁸⁹

Takové činnosti mohou vyžadovat zvláštní načasování. Existuje tedy něco jako „život na řetězu“ – Popelčín syndrom –, kdy se diskreditovatelná osoba zdržuje poblíž místa, kde může vyměnit svůj převlek a kde si může odpočinout od nutnosti jej nosit. Od této své „základny“ se vzdaluje jen na takovou vzdálenost, aby byla schopna se vrátit bez rizika ztráty kontroly nad informacemi o sobě:

Protože výplach je primární obranou proti samovolnému výtoku a současně představuje regenerační činnost velkého emocionálního významu, pacienti s kolostomií často plánují své cesty a společenské kontakty s ohledem na dobu a účinnost výplachu. Jejich cestování se obvykle omezuje na vzdálenosti, jež je možné překonat v rámci intervalu mezi výplachy u nich doma, a společenské kontakty se omezují na dobu mezi výplachy, které mají zajistit maximální ochranu před výtokem či únikem střevních plynů. Takoví pacienti samozřejmě prakticky žijí „na řetězu“, jehož délka je přímo úměrná intervalům mezi jednotlivými výplachy.⁹⁰

Nyní je před námi závěrečná otázka. Jak již bylo řečeno, dítě se stigmatem může předstírat zvláštním způsobem. Rodiče je s vědomím jeho stigmatu mohou obklopit

⁸⁸ Orbach et al., *cit. d.*, s. 164.

⁸⁹ *Tamtéž.*

⁹⁰ Orbach et al., *cit. d.*, s. 159.

rodinnou atmosférou, v níž bude bezpodmínečně přijímáno a nebude si vědomo toho, čím se bude muset stát. Když takové dítě zabrousí ven, činí tak jako nic netušící předstírající, alespoň do té míry, do jaké jeho stigma není na první pohled patrné. Tehdy stojí rodiče před základním dilematem v otázce kontroly informací a někdy se obracejí na lékařské odborníky s žádostí o doporučení vhodného postupu.⁹¹ Pokud je dítě o svém stavu informováno ve školním věku, panují obavy, že nemusí být dost psychicky silné na to, aby se dokázalo s takovým sdělením vypořádat, a že navíc na sebe může netaktně prozradit tyto skutečnosti lidem, kteří je nepotřebují znát. Na druhé straně, pokud je příliš dlouho udržováno v nevědomosti, nebude připraveno na to, co je čeká, a navíc je mohou o jeho situaci informovat cizí lidé, kteří nemají důvod sdělit mu fakty beze spěchu a s náležitou péčí, učinit to konstruktivně a dát mu naději.

Techniky kontroly informací

Řekli jsme, že sociální identita daného jedince mu rozděluje svět lidí a míst a že totéž – ovšem jiným způsobem – činí i jeho osobní identita. Tyto referenční rámce musíme aplikovat při zkoumání každodenního životního koloběhu konkrétního stigmatizovaného: jak jde do práce a z práce, do místa bydliště, po nákupu a za odpočinkem. Každodenní koloběh je zde klíčovým pojmem, protože jde o koloběh, který váže jedince s jeho sociálními situacemi. A my musíme mít při zkoumání tohoto koloběhu na mysli jedno zvláštní hledisko. Jedná-li se o diskreditovaného, hledáme obvyklá opakuující se omezení, na něž naráží při společenském přijetí. Jedná-li se o diskreditovatelného, hledáme nepředvídané problémy, na něž naráží při kontrole infor-

⁹¹ Úvahy praktického lékaře na téma dětské epilepsie jako problému kontroly informací viz Livingston, *cit. d.*, „Should Epilepsy Be Publicized?“, s. 201–210.